

**ПІЗНАННЯ ВЛАСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРОЦЕСИ ПАМ'ЯТІ У
АВТОБІОГРАФІЧНОМУ РОМАНІ М. ГАГАРІН
«BLONDS ÉTAIENT LES BLÉS D'UKRAINE»**

Скарбек О.Г. (Івано-Франківськ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-6613-7654>

ABSTRACT. Аналіз автобіографічного роману Марії Гагарін «Blonds étaient les blés d'Ukraine» у світлі феноменології пам'яті Поля Рікера дає можливість простежити, як спогади допомагають відродити власну ідентичність. Головний персонаж автобіографії, від імені якого ведеться оповідь, ділиться своїм особистим досвідом сприйняття історичних, соціальних, культурних подій. Через спогади автор реконструює своє власне минуле: щасливе безтурботне дитинство та сповнену випробувань юність. Роздуми над минулим спонукають до визначення власної ідентичності. Спадкоємиця багатого аристократичного роду у вирі революційних подій проходить випробування голодом, холодом, страхом за власне життя та життя рідних. Щоб не стати жертвою російських революціонерів, які прикриваються гаслами народного блага, молода дівчина зважується на порятунок – нелегальний перетин кордону з контрабандистами через Дністер, керована прагненням жити у вільній країні з торжеством закону. Пам'ять фіксує ті деталі, які мають важливе значення для емоційного стану. Через географічні топоніми та детальні описи помешкань, звичаїв формується картина щасливого дитинства до приходу завойовників, через образи руйнувань – хаос світобудови та відчай громадян, які не знають, куди звертатися за допомогою та справедливістю. Парадоксальність історії полягає в тому, що помилки повторюються. Громадяни України, як і сто років тому, змушені шукати притулку на чужині, тому що не засвоїли уроків минулого.

KEYWORDS: Марія Гагарін, феноменологія пам'яті, автобіографія, ідентичність, мультикультурний простір.

Автобіографія вирізняється з-поміж інших жанрів художньої літератури тим, що «виконувала важливу роль збереження історичної та культурної пам'яті, самопізнання людини та народів» (LE, 2007, р.19). Автобіографічні твори привертають увагу й цікавість тим, що головний герой, прототипом якого виступає сам автор, ділиться своїм особистим досвідом сприйняття історії, літературного, культурного, соціального контексту, через поєднання художнього та документального елементів, прагне зберегти для сучасників важливі свідчення подій, їх причин та наслідків. За словами П. Рікера, «автобіографія – це, передусім, оповідь про власне життя; і як будь яка оповідь, вона щось обирає, а щось лишає поза увагою і, отже, неминуче виявляється суб'єктивною. Окрім того, автобіографія – це, власне, літературний твір, а відтак в його основі – невідповідність (часом корисна, а часом недоречна) між поглядом у минуле і актом писання, між тим, що здійснюється тепер, і тим, що трапилося колись» (Riker, 2002, р.3).

Роман Марії Гагарін «Blonds étaient les blés d'Ukraine» (опублікований 1989 р.) належить до тих автобіографічних творів, у яких «автобіографічний дискурс накладається на тло суперечливих революційних та військових заворушень, драматичних моментів в історії українського народу» (Yatskiv, 2021, р.164). Звернення до періоду початку ХХ ст., розповідь про більшовицький переворот, радянсько-українські війни та претензії європейських держав на території України робить цей твір особливо актуальним, адже події минулого перегукуються з сучасністю.

Феноменологія пам'яті П. Рікера, сформульована у праці «Пам'ять, історія, забуття», включає три складові, важливі для пізнання людського існування. Пам'ять, від спогаду через пригадування, спонукає до самовизначення. Історія важлива для з'ясування діалектики історіографії. Забуття призводить до зникання слідів минулого, тому його збереження є необхідною категорією буття. Власне пригадування минулого та його фіксація у автобіографічних творах допомагає зберегти це минуле для нащадків. Процес пригадування водночас має дві функції: самоідентифікація особистості та оформлення свого власного досвіду переживання цього процесу у художній формі. Далекі образи минулих епох,

подій, людей оживають в спогадах, свідчать про «тяглість існування». Автор через свою творчість переносить спогади з минулого у простір теперішнього, актуалізує їх значення для майбутнього.

Прочитання роману Марії Гагарін через феноменологію пам'яті відповідає засадничим інтенціям авторки, які виразила дочка письменниці у передмові: *«nous avons senti qu'il nous fallait un « pont », une ligne de retrouvailles : le fil de nos origines, de notre identité, qu'elle seule, après tous les deuils familiaux, pouvait désormais nous transmettre»* (Gagarine, 1989, p.7). Але особиста історія родини виходить за рамки сімейної хроніки, оскільки накладається на широкий історичний контекст.

Варто зауважити, що роман Марії Гагарін «Blonds étaient les blés d'Ukraine» дає можливість переосмислити драматичний шлях становлення особистості, усвідомлення нею своєї національної ідентичності у мультикультурному просторі. Феноменологія пам'яті Поля Рікера, «акцентуючи на шляхах саморозпізнавання людини через амбівалентні процеси пам'яті, одночасно підкреслюючи перспективу континуативного переходу-реалізації пам'яті з минулого у майбутнє завдяки обітниці, яка визволяє пам'ять із замкненого кола спогадів, визволяє її зі стану пасивності й упроваджує у стан активності й креативності» (Менок, 2012, р.48), дозволяє простежити роль пам'яті у формуванні автобіографічного дискурсу. Спогади, реконструйовані у романі, організовано у дві частини, перша – оповідає про щасливе дитинство, родинну генеалогію, соціальний статус сім'ї, проблеми виховання та навчання дітей у родині, роль церкви, батьків у формуванні особистості. Друга – позначена буремними історичними подіями та формуванням ідентичності молодої дівчини, яка змушена вибирати між життям у тоталітарному суспільстві, яке пригноблювало свободу, гідність, зневажало право, а отже загрожувало смертю, і свободою та майбутнім, яке бачилося можливим через втечу з України, втечу через Дністер, бо легальних шляхів зберегти життя не залишилося.

Важливими етапами становлення ідентичності особистості є самоототожнення з родиною, виховання у родинних традиціях, приналежність до національної спільноти, расової чи соціальної. В умовах революційних

переворотів та загарбницьких воєн на території України початку ХХ ст. загальнолюдські цінності, які визначають сутність цивілізованого світу, виявилися недосяжними. Родина дівчини з російським корінням втратила свої законні права на землю, маєток через своїх співвітчизників, російських анархістів, які виявилися звичайними грабіжниками, що прикривалися гаслами народовладдя. Полікультурне середовище, яке формувалося з представників різних націй та народностей (українці, росіяни, поляки, румуни, євреї), що мирно співіснували до приходу російських визволителів, однаково зазнавало смертельної небезпеки з боку спільного ворога. Спогади про першу Українську республіку, діяльність Ради, розрізненість політичних партій, ворожість української інтелігенції, інертність селянства допомагають зрозуміти причини поразки української ідеї. Пам'ять про ті події фіксує цінні епізоди особистого досвіду, який накладається на історію країни, стає документальним свідченням формування української держави та її краху перед сильнішим ворогом-сусідом через зраду та інертність союзників. Через географічні топоніми та детальні описи помешкань, звичаїв формується картина щасливого дитинства до приходу завойовників, через образи руйнувань – хаос світобудови та відчай громадян, які не знають, куди звертатися за допомогою та справедливістю.

Питання ідентичності спонукає до роздумів: «*Qui étions-nous, en effet ? Plus russes par la force des choses, mais étions-nous encore ukrainiens ? Ou déjà polonais ?*» (Gagarine, 1989, p.238). Драматичні події, часта зміна влади чи безвладдя зафіксували в пам'яті сліди насильства та страждання, їх відбитки у колективній та індивідуальній пам'яті спонукають до аналізу та висновків. Ідентичність особистості формується саме через визначення своєї причетності до певної групи, у процесі пошуку власних шляхів розпізнавання як іншого, так і самого себе. Ідентифікація своєї причетності до українців виявилася загрозою для життя, тому вона спонукає Марію до втечі з України, до пошуку безпечного місця. Вісімнадцятирічна дівчина, керуючись інстинктом самозбереження через терор і цькування, втративши віру у торжество закону, зважується на злочин – нелегальний перетин кордону. Втративши домівку, Марія стає переселенкою, «*tels les nomades des temps passés, les nouveaux nomades de notre siècle ont repris*

leur migration vers l'Ouest. Fuyant la mort et l'esclavage, ils cherchent la liberté comme autrefois leurs ancêtres. La liberté est devenu l'emblème du bonheur, plus précieuse que tous les biens terrestres, plus chère qu'une patrie» (Gagarine, 1989, p.438). Парадоксальність історії полягає в тому, що помилки повторюються. Громадяни України, як і сто років тому, змушені шукати притулку на чужині, тому що не засвоїли уроків минулого.

Отже, пам'ять як засаднича категорія людського існування визначає діалектику ідентичності, дозволяє досягнути минуле. В автобіографічному романі пам'ять допомагає вибудувати шлях самопізнання, який реалізується у часо-просторовій цілісності тексту. Пам'ять виступає не тільки спогадом про минуле, вона спонукає до усвідомлення минулого, до аналізу причин та наслідків задля уникнення помилок у майбутньому.

REFERENCES

Literaturoznavcha entsyklopediia (LE, 2007) [Literary encyclopedia]. Т.1. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].

Riker, P. (2002). *Intelektualna avtobiohrafia. Liubov i spravedlyvist* [Intellectual autobiography. Love and justice]. Kyiv: Dukh i litera https://shron1.chtyvo.org.ua/Riceur_Paul/Intelektualna_avtobiohrafia.pdf [in Ukrainian].

Yatskiv, N. (2021). *Chaso-prostorova orhanizatsiia avtobiohrafichnoho romanu Marii Haharin «Blonds étaient les blés d'Ukraine»*. [The spacio-temporal setting of the autobiographical novel by Marie Gagarin «Blonds étaient les blés d'Ukraine»] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 36, 163-169 <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-3-28> [in Ukrainian].

Gagarine, M. *Blonds étaient les blés d'Ukraine*. [Blond were the wheat of Ukraine.] Paris : Robert Laffont, 1989. 440 p. [in French]

Menok, V. (2012). *Pamiat i obitnytsia: fenomenolohiia pamiaty za Polem Rikerom*. [Memory and Promise: Paul Ricker's Phenomenology of Memory]. *Liudynoznavchi studii*. 26. 44-58 [in Ukrainian].